

УДК 929.651 (477) «17/19»

Ірина Скоциляс

ГЕНЕЗА ЛЕГЕНД ПАРАФІЯЛЬНИХ ПЕЧАТОК ПЕРЕМИСЬКОЇ ЄПАРХІЇ КІНЦЯ ХVІІІ – ПОЧАТКУ ХХ ст.

На основі архівних та історіографічних джерел досліджуються парафіяльні печатки Перемиської єпархії.

На початку 90-х рр. ХХ ст. в Україні створилися сприятливі умови для повноцінних наукових студій у тих галузях спеціальних історичних дисциплін, котрі заторкували різні аспекти релігійного життя українського народу. Оскільки українська церковна сфрагістика тривалий час залишалася поза увагою вчених, які виявляли зацікавлення передусім до гербів та печаток ієрархії одним із завдань цього напрямку історичної науки є студіювання парафіяльної сігллографії.

Українська парафіяльна сфрагістика й досі залишається однією з найменш досліджених галузей спеціальних історичних дисциплін. Незважаючи на окремі досягнення¹, вона все ще перебуває на початковому етапі свого становлення. Тому узагальнюючим студіям з історії церковної сфрагістики в Україні повинні передувати джерельна евристика та камеральна археографія сфрагістичних пам'яток.

Дослідженням охоплено близько 1200 печаток 761 парафії та 4 філій, що функціонували на території Перемиської єпархії в період її входження до складу Австрійської монархії. Встановлено, що 313 парафій (41,2% від загального числа) мали два варіанти штемпелів, 54 парафій (7,1%) – три, 5 парафій (0,66%) – чотири і 2 (0,26%) – шість, що дає можливість простежити еволюцію парафіяльної сфрагістики.

Легенда була обов'язковим елементом церковних штемпелів Перемиської греко-католицької єпархії². Наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. легенда почала заступати й сюжетне зображен-

ня штемпелів і в цей період з'явилися тенденції домінування її у церковній сфрагістиці.

Мова написів. У середньовічній Європі написи на матрицях виконувалися латинською, грецькою та слов'янськими мовами. Національні мови в легендах з'являються вже з XIV ст. – німецька, у XVI ст. – польська, хоча латинська продовжувала домінувати і протягом наступних століть³. Для української церковної сфрагістики XVIII ст. було властивим вживання латинської мови, зокрема на єпископських, консисторських штемпелях.

На час офіційного запровадження парафіяльних матриць в Галичині (1797 р.), в європейській сфрагістиці вже побутували національні мови. Політика освіченого абсолютизму Австрії, спричинилася до того, що парафіяльні печатки Перемиської єпархії мали в основному україномовні написи. У деканатських штемпелях легенди були виконані переважно латинською мовою.

Більшість виявлених парафіяльних печаток датуються останньою третиною XIX – початком XX ст. Цей період характеризувався зростанням національної свідомості українців Галичини та розширенням сфери вжитку їхньої рідної мови. Згадані процеси заторкнули й церковну сфрагістику, і в легендах починає превалювати українська мова. Політичний контекст цієї тенденції засвідчує стаття у львівській газеті «Слово» від 11 вересня 1873 р. «Печати въ рускихъ деканатськихъ урядахъ»⁴. Її автор закидав деканатським урядам, що вони, на відміну від громадських канцелярій, які успішно «українізували» свої печатки, все ще зберігають штемпелі з латинськими написами. Звинувачуючи деканів у консерватизмі та байдужості до культурно-національного руху, дописувач газети висловлював надію, що вони віддадуть-таки перевагу урядовим печаткам з «русскимъ вырѣзомъ», як це давно зробили обидві греко-католицькі консисторії. Суспільний тиск сприяв тому, що нові деканатські штемпелі на переломі XIX – XX ст. вже різьбили українською мовою.

За нашими підрахунками, 89,8 % (1078 шт.) тогочасних печаток були україномовними. Натомість 9,1 % (109 шт.) відтисків виконано латинською мовою⁵. Маргінальне місце посідали польськомовні печатки, якими послуговувалися лише 0, 58% (7 шт.)⁶.

Досить рідко вживалися двомовні написи – українсько-латинські та українсько-польські (тільки у чотирьох парафіях). Легенди дублювалися: у печатці Граб Дуклянського деканату – «Гр. кат. урядъ парох. въ Грабі Gg. cath. offic paroch in Grab»; Радимно Перемиського деканату – «ПЕЧАТЬ ГР. КАТ. ЦЕРКВИ РАДИМНО-СКОЛОШЦВЪ SIGILLUM ECCLESIAE PAROCHIALIS RADYMNO-SKOŃOSZoW»⁷ (назву обох населених пунктів подано польською, а решту тексту – латинською); Розбір Круглий Порохницького деканату – «Гр: Кат: Комитетъ парохіальный Розбожь округ. CR: КАТ: КОМИТЕТ ПАРАФИАЛНУ РОЗВОРЗ ОКРДГЬУ»; Зиндранова Дуклянського деканату (1798) – «ПЕЧАТЬ ЦЕКВИ ЗЫН[ДРАНО]ВСКОЙ [С. Н.] [...]LESI PARO[...]»⁸ (написи розташовані по колу, в зовнішньому ряді – по-латинськи, у внутрішньому – по-українськи).

Багатомовність притаманна давнім штемпелям, однак на початку ХХ ст. майже всі парафіяльні печатки вже використовували українську мову, хоча в окремих випадках відбувалися й зворотні процеси. Так, у парафії Тарнава Добромільського деканату з 1804 р. функціонував україномовний штемпель, але в 1873–1910 рр. вся документація завірялася новою латиномовною матрицею. У Зіболках Куликівського деканату з 1817 р. також послуговувались україномовним штемпелем, а згодом (1850–1909 рр.) – латиномовним. У Яслиській Волі Яслиського деканату з 1814 р. вживали україномовний, а протягом 1840–1885 рр. – латиномовний; в Яворнику Мушинського деканату в 1896–1905 рр. побутувала латиномовна печатка. У деяких парафіях мова матриць змінювалася по кілька разів (українська – латинська – українська)⁹.

Простежуються регіональні особливості мовного інстру-

ментарію парафіяльної сфрагістики. У Перемиській єпархії окремі деканати не мали жодного латиномовного штемпеля, незважаючи на те, що вони розташовувались поруч з католицьким за своїм складом населенням регіонами, – таким чином намагалися протистояти латинським впливам (йдеться насамперед про Балигородський, Белзький, Жукотинський, Любачівський, Нижанківський, Олещицький, Порохнянський, Старосольський, Судововишенський, Устрицький, Угнівський, Яворівський, Ярославський). В 11 деканатах зафіксовано лише по одній латиномовній печатці Варязький, Добромільський, Дрогобицький, Канчуцький, Затварницький, Ліський, Ольховецький, Потелицький, Старосамбірський, Сяніцький, Яслиський. У Дуклянському, Жовківському, Комарнянському¹⁰, Куликівському, Мушинському та Перемиському деканатах, навпаки, кількість латиномовних штемпелів зростає (від 7 до 17 шт.), хоча вони й залишалися в меншості.

Інформативна насиченість написів. Легенди були покликані окреслювати статус парафії, її територіальну та адміністративну належність. Написи на церковних штемпелях інформували про: інституцію, якій належить печатка (церква, парафія); назву населеного пункту; конфесійну належність храму (греко-католицький [руський]); статус церкви («парафіяльна» або «уряд парафіяльний»); посвяту церкви¹¹; географічне розташування парафії та її церковно-адміністративну юрисдикцію; хронологічні відомості.

У всіх легендах фігурувала географічна назва поселення, а також вказувалася інституція, котра володіла печаткою – церква чи парафіяльний комітет¹². Орієнтувалися при цьому, очевидно, на латинські взірці, тобто римо-католицькі матриці, в яких дотримувалися принципу побудови легенди «*Sigillum Ecclesiae parochialis N.*», устійненого собором Плоцької дієцезії в 1733 р.¹³

Формула «*Sigillum Ecclesiae...*» або «ПЕЧАТЬ ЦЕРКВИ...» побутувала у найдавніших парафіяльних штемпелях Перемиської

епархії. З часом вона частково змінилася («ПАРОХІЯЛЬНИЙ УРЯДЪ ...»), проте назва місцевості зазначалася завжди¹⁴. За більш як столітній період в подані назв населених пунктів відбулися певні зміни.

Наведемо найбільш типові легенди, які побутували в епархії: ПЕЧАТЬ ЦЕРКВИ ГРОШАТИЦКОЙ; ПЕЧАТЬ ЦЕРКВИ ТИЛ[ВСКОЙ; *Печать церкви Крелевской*; PEZAT CERKWY TYDORKOWESKOY; ПЕЧАТЬ ЦЕРКВИ СТАРОБРЪСН[НСКОЙ; ПЕЧАТЬ ЦЕРКВИ КЪЛЪЧКОВСКОЙ; ПЕЧАТЬ ЦЕРКВИ ЖЛШАНСКОЙ; ПЕЧАТЬ ЦЕРКВИ ЛЕТН[НСКОЙ¹⁵.

Іноді трапляються печатки, в яких вписано назви двох місцевостей – переважно тоді, коли парафія мала філію. Так, наприклад на штемпелі Радимно Перемиського деканату (1899) було вигравірувано назви сіл Радимно і Сколошів (філія); на матрицях Яксманичі Перемиського деканату (1883 і 1891) фігурують Яксманичі та Селиська (філія)¹⁶.

Нам відомий лише один випадок, коли у написі не було відображено назви парафії (йдеться про церкву Хоробрів Варязького деканату (1893): СВ[ТИХБ ®ЧЙТИЛИВ КОСМИ И ДАМЪАНА¹⁷. Легенда виконана якісно, тільки в першому слові літера «Ъ» має хвостик, повернутий управо.

Дуже рідко бачимо написи, до складу яких входить латинське словосполучення «OFFICIUM PAROCH»: OFFICIUM PAROCH R GR IN KULIKOW (Уряд парафіяльний греко-католицький в Куликові), як, скажімо, на печатці Куликова Куликівського деканату (1870). Термін «OFFICILUM» фактично не вживався церковною сфрагістикою останньої третини ХІХ ст., оскільки нові штемпелі, що виготовлялися в той час, були україномовними.

Парафіяльні печатки вказували на еклезіальний ранг церкви (катедральна, парафіяльна чи філіяльна). Використання в легендах таких означень, як «ПАРАФІЯЛЬНИЙ», «ПАРАФІЯЛЬНА», «ПРИХОДСКАЯ» засвідчувало церковний статус парафії. Словами «CATHEDRALIS», та «КАТЕ-

ДРАЛЬНИЙ»¹⁸ констатувалося, що храм св. Йоана Хрестителя у Перемишлі був головним собором єпархії.

Важливого значення ці терміни набули наприкінці XVIII – у першій третині XIX ст., коли проводилася реформа церковно-адміністративного устрою в Галичині. В ході її, віденський уряд домагався об'єднання парафій: два, три, а то й більше поселень ставало однією адміністративною одиницею, а решта церков отримували статус філіальних. Тож якщо на найдавніших збережених документах (з 1798 р.) певна церква часто фігурує як парафіяльна із зазначенням деканатської і єпархіяльної належності, то на початку 1830-х рр., згідно з «Шематизмами», ці матірні храми вже виступають як філіальні¹⁹. Печатки таких філіальних церков, звісно, поступово виходили з ужитку. Випадки завірення протягом тривалого часу штемпелем філії документів матірньої церкви²⁰; а також одночасного використання парафіяльної та філіальної матриці зустрічаються дуже рідко²¹.

Зазвичай легенди цього типу мали такий вигляд: ПАРОХІЯЛЬНИЙ УРЯДЪ КОРОЛЕВЪ РУСКОЙ; УРЯДЪ ПАРОХІАЛЬНИЙ ВЪ ЖУКОВЪ; ПЕЧАТЬ ЦЕРКВИ ПРИХОДСКОЙ ВЪ РОГОЗНЪ; ПЕЧАТЬ ЦЕРКВИ ПАРОХІАЛЬНОЙ ВЪ ТЕПЛИЦЯХЪ; ПРИХОДСКІЙ ЧИНЪ ВЪ РЪПНИКУ; ПЕЧАТЬ ЦЕРКВИ ПАРАФІАЛЬНОЙ * Б[ОЛО]ХОВЦЪ*; *ГР. К. Чинь Приходскій въ Гай[ах]ъ*²² тощо.

Єпархіяльна та деканатська належність парафій у печатках Перемиської єпархії майже ніколи не фіксувалася в легендах. Нами виявлено тільки два таких відтиски: ПЕЧАТЬ ЦЕРКВИ ВЪ БЕРЕСЦЪ ДЕКАНАТА БАЛИГОРОДСКОГО (Березка Балигородського деканату (1891); SIG: EСС: BILIN: IN: DIAC: PREMISI (Білина Мокрянського деканату (1803)²³).

У давніх матрицях Перемиської єпархії рідко зазначалася конфесійна належність храму, здебільшого на латиномовних штемпелях²⁴. У процесі еволюції парафіяльної сфрагістики, зростає кількість печаток із означенням «ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКИЙ УРЯД (ЦЕРКВА, ПРИХОД і т. д.)» або «РУСКО-КА-

ТОЛИЦЬКИЙ УРЯД». Цим терміном підкреслювався національний український і католицький характер парафій: ГР. КАЪ. ПАРОХІАЛЬНЫЙ ОУРЯДЪ ЛИСКОВАГЕ; ГР. К. УРЯДЪ ПАРОХІАЛЬНЫЙ ВЪ ГОРИНЦИ; ПЕЧАТЬ ГР. КАТ. УРЯДА ПАРОХІАЛЬНОГО ВЪ ТУДОРКОВИЧАХЪ; ГР. КАТ. УРЯДЪ [П]АРОХ. САМБОРСКИЙ; SIGILLUM ECCL: PAROSH: R: G: SAMBORIENSIS; УРЯДЪ ПАРОХІАЛЬНЫЙ ГР. К. ВЪ СИНЯВЪ; *Печать Самборского руского Прихода*; ГР. КАТ. ОУРЯДЪ ПРИХОДСКИЙ ВЪ ДАЛБЕВЪ; SIGILLUM. ECCLESIAE. R. G. S. TARNAVIENSIS; ГР. К. УРЯДЪ ПАРОХІАЛЬНЫЙ Середне Велике; Гр. Кат. Урядъ Парохіяльний въ Чирной; РУСКАЯ ЦЕРКОВЪ ВЪ МАЦЮШІНЪ; РУС. КАТ. УРЯДЪ ПАРОХІАЛЬНЫЙ въ Вышатицахъ; ГР: КАТ: ПРИХОДЪ ВЪ ВОЛОЩИ; ПЕЧАТЬ ГР. К. ЦЕРКВИ въ Жегестовѣ²⁵ та ін.

Написи, які інформували про титули церков, як правило, витлумачували і сюжетне зображення печатки. У тих випадках, коли в основі малюнка переважали християнські та філософські символи, фіксація посвяти храму повідомляла додаткову інформацію про парафію, а також допомагала в уточненні її адміністративно-територіальної належності. Це було важливо тоді, коли назви поселень збігалися (наприклад, села з назвою Старява існували в Мостиському (Воздвиження Честного Хреста) та Устрицькому (Преподобної Параскеви) деканатах; Ульгівок – у Варязькому (Успіння Пресвятої Богородиці) й Угнівському (св. Миколая Чудотворця) деканатах). Найбільш характерними легендами були: ПЕЧАТЬ ЦЕРКВИ ВАСИЛѢВСКОЙ РОЖ: П: БЦИ; ПЕЧАТЬ ЦЕРК: УГНОВСКОЙ РОЖД: ПР: БОГОРОД:; ПЕЧАТЬ ЦЕРКВЕ ТЕПЛИЦКОЙ ХРАМА РОЖДЕСТВА ПР: БЦЫ; ПЕЧАТЬ ЦЕРКВИ ВЫСОЦКОЙ ХРАМА РОЖДЕСТВА ПРЕСВЯТОЙ БОГОРОДИЦЫ; ЦЕРКОВЪ РОЖД: ПРЕЧ: ДѢВЫ МАРИИ ВЪ БАНДРОВѢ; ПЕЧАТ ЦРВЕ ТЕГЛО[ВСКО]Й ПРЕП: ПАРАСКЕВ; SIGIL: ECCL: PAROSH: IN KRESHO S. PARASCAVI; ПЕЧАТЬ ЦЕРКВЕ ДОМБРОВИЦСКОЙ ХРАМА С: М: ПАРАСКЕВИ; ПЕЧАТЬ

ЦЕРКВЕ ЗАЛЪСКОВОЛЬЪСКОЙ: ХРАМА ВОЗДВИЖЕ:
ЧТНАГО КРТА; ПЕЧАТЬ ЦЕРКВИ КОМАРН[НСКОЙ С:
МИХАИЛА АРХІСТРАТИГА; Печать Церкви Корчовской св.
св. Козмы и Даміяна; SIGILL: ECCL: PAROCHİ: IN BUJANIEC
S. MICH: ARCH:; SIGILL: ECCL: PAROCHİ: IN KRECHOW S.
PAROSCEVES²⁶ та ін.

Для греко-католицької сфрагістики Галичини назагал було не властиво вводити до легенди додаткові юрисдикційно-правові чи територіальні дані. Державно-адміністративна належність парафії відображена в одному випадку, тоді як для православних та протестантських парафіяльних печаток Правобережної України XIX ст. така практика була звичною²⁷. Очевидно, це пояснюється жорсткою централізацією суспільного життя в Російській імперії, навіть у таких сферах, як церковна сфрагістика²⁸.

Усього чотири штемпелі є носіями додаткової інформації про територіальне розташування певного храму: Гр. к. Урядъ парохіальний Яворщвъ – Наконечне (Наконечне Яворівського деканату (1893)²⁹; ПЕЧАТЬ ЦЕРКВИ КОРОСНА коло ХЯРОВА (Коросно Устрицького деканату (1891)³⁰; Гр. Кат. Урядъ Парохіальний въ Бобрцѣ пов. Лѣско (Бібрка Ліського деканату (1899)³¹; ГР. КАТ. УРЯД Парохіальний в КРИВІМ над СЯНОМ (Криве Затварницького деканату (1913)³².

У кількох печатках, переважно міських парафій, зазначено категорію населеного пункту: Кукизів Куликівського деканату (1817) – ПЕЧАТЬ ЦЕРКВИ ГРАДЦА КУКИЗОВА, Куликів Куликівського деканату (1854) – ПЕЧАТЬ ЦЕРКВИ МѢСТА КОЛИКОВА, Ярослав Ярославського деканату (1763) – ПЕЧАТЬ : ЦЕРКВЕ : ГРАДА БРОСЛАВѢ ПРЕБРАЖЕНІБ ГДНБ 1763 і Синява Ярославського деканату (1885) – ПЕЧАТЬ : ЦЕРКВЕ : ГРАДА СѢН[ВА ХРАМА ВОЗДВИЖЕ: ЧТНАГ: КРТА.

Дати в легендах церковних матриць фігурують доволі рідко, хоч у міській сфрагістиці XVII–XVIII ст. це широко практикувалося³³. Вони були покликані увічнити певні події з життя па-

рафії – побудову нової церкви, посвячення храму єпископом, створення нової парафії, а також зафіксувати час виготовлення самого штемпеля тощо.

Усього в єпархії налічувалося 18 печаток з датами, виконаними арабськими цифрами. У двох випадках дати розміщувалися у верхній частині сюжетного зображення³⁴. Обидві матриці функціонували в останній чверті ХІХ ст. і були майже ідентичними за своїм виконанням³⁵. Парафії, яким вони належали, розташовувалися в різних деканатах (Устрицькому та Сяніцькому), однак в одному адміністративному окрузі – Сяніцькому. Тому, цілком імовірно, ці штемпелі міг виготовити один майстер.

Дата в легенді чи в полі сюжетного зображення – явище доволі рідкісне й у парафіяльній сфрагістиці інших українських конфесій. Так, наприклад, у Буковинській православної єпархії на 327 парафій було лише 4 датовані матриці³⁶.

Шрифти. Характер легенди печатки визначало також письмо, його форма і стиль виконання. Особливості написів тісно пов'язані з розвитком тогочасної епіграфіки. Аналіз палеографії букв, за відсутності відповідних архівних матеріалів, допомагає встановити часові рамки «народження» церковних штемпелів, відбитки яких в основній своїй масі належать до значно пізнішого періоду, та розширити їхні хронологічні параметри.

Написи на парафіяльних штемпелях Перемиської єпархії різьбили переважно друкованим шрифтом, хоча подекуди бачимо і скоропис³⁷. У більшості легенд букви уніфіковані, однакової висоти та ширини. Використання у давніх матрицях кількох стилів дає підстави припустити, що їх гравірували в різних центрах або, принаймні, різні майстри. З архівних джерел відомо, що головним осередком виготовлення печаток був Львів, хоч аналіз усіх наявних відбитків свідчить про можливість існування й інших майстерень або граверів (однак треба мати на увазі, що в нових матрицях, на відміну від давніх, уже не простежуються спільні засади їхнього виготовлення).

Приклади штемпелів, що відносилися до одного деканату чи одного державно-адміністративного округу, доводять це. Так,

скажімо, в Ярославському деканаті функціонувало 17 аналогічних за стилем виконання матриць³⁸, тоді як в інших регіонах епархії вони дещо відрізнялися між собою³⁹.

Серед давніх печаток виділяються унікальні сфрагістичні пам'ятки, легенди яких мають неповторний колорит (парафії ЯсельЯслиського деканату (1885), Бистриця Старосамбірського деканату (1885), Розсохи Старосольського деканату⁴⁰ (1849) та ін.). Virізані, вочевидь, місцевими ремісниками, вони репрезентують народну традицію гравіювання штемпелів.

Палеографія написів дозволяє уточнити період запровадження парафіяльних штемпелів, а також відображає еволюцію шрифтів за більш як столітній період. Наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. змінюються шрифти: літери стають уніфікованими, стрункими (без нахилів); діють однакові параметри подачі слів і букв; практично повністю зникають староукраїнські літери – Ъ, е, г, ф, п, о, ж.

Рациональне розміщення тексту передбачало вживання різноманітних скорочень – сиглів, суспензій, контракцій а також лігатур. Вони використовувалися для таких означень, як: *печатка* (ПЕЧАТ, SIGILL, SIGIL, SIG), *церква* (ЦЕРК.; ЦРВЕ., ХРА.; ХР, ECCLES.; ECCL.; ECC:), *парафіяльний* (ПАРОХ., ПАРАФ., ПРИХ, PAROCHІ.; PAROCH.; PARO, PAR, PA), *греко-католицький* (ГРЕК. КАТ., ГРК. К., ГР. КАф., ГР. Кф., ГР. КАТ., ГР. К., Г. КАТ., Г. К., РУСК. КАТ., РУС. КАТ., RITUS. GRí., GR: RIT., RІ: GR.; R. G. C., R: G:), *святий, святі* (СЬВ., СЬВ: СЬВ.; СВ. СВ., С.С., С., S.), *мученики* (М.), *преподобна* (ПРЕП.), різноманітних посвят храмів (наприклад, *Різдво Пресвятої Богородиці* скорочувалося: РОЖДЕСТВА ПР: БЦЫ, РОЖД: ПР: БОГОРОД.; РОЖ: П: БЦИ, РОЖД: ПРЕЧ: ДЪВЫ МАРИИ⁴¹).

Лігатури застосовували переважно для латинських літер «АЕ» – «ѓ» у слові «ECCLESIAE». У староукраїнській мові вони трапляються значно рідше: спарені «ПР» у терміні ПРЕП[одобного]⁴², «Љ» «Њ» – замість «ЉЬ» та «ЊЫ» (наприклад, у слові «ПАРАФІАЛЬНЬЙ»⁴³) тощо.

Для частини давніх печаток характерна усталена форма на-

пису: «ПЕЧАТЬ ЦЕРКВИ...» або «SIGILLUM ECCLESIAE IN...», до якого додавалася назва парафії (окрім тих випадків, коли вказувалися ще й посвяти храмів, чи їхня конфесійна належність). Натомість більш сучасні печатки не мали єдиного підходу до написання легенд – ні щодо вживання тих чи інших словесних формул, ні щодо послідовності розміщення тексту. Те саме відбувалося й у римо-католицькій сфрагістиці, отже, подібні тенденції поширювалися на всю церковну сфрагістику України⁴⁴.

Попри певну розмаїтість легенд, лише незначна кількість матриць хибує помилками (пропуски, дзеркальне зображення літер, латинські букви в україномовних написах, технічна некоректність шрифтів та ін.).

Огріхи в написах зафіксовано, зокрема, у відбитку парафії Лука Мокрянського деканату (1844)⁴⁵; у назвах парафій гравери також допускалися помилок, як, зокрема, у штампелях парафій Ялина Сяніцького деканату (1877)⁴⁶, Солинка Яслиського деканату (1885)⁴⁷, Острів Перемиського деканату (1880)⁴⁸.

Виявлено також пропуски літер у легенді. Яскравий приклад – відтиски печаток парафій Теплиці Ярославського деканату (1799), де у слові «РОЖДЕСТВА» літеру «Т» дописано вгорі; Самбір Самбірського деканату (1892), де слово «ПАРОХ» подано без першої букви⁴⁹; Вяцковичі Судовишенського деканату (1896) у терміні «ПАРАФІАЛЬНИЙ» пропущено «І»; Межиброди Сяніцького деканату (1854) – «*Sigillum*» з одним тільки «І», а в назві населеного пункту вжито польське «Ъ» та закінчення «sis» вставлено над рядком⁵⁰.

Інколи літери різьбили в дзеркальному зображенні. Так, зокрема, у написі давньої печатки парафії Ясель Яслиського деканату (виготовлена непрофесійним гравером, що, окрім огріхів у легенді, підтверджується манерою виконання сюжету): ПЗЧАТЬ: ХРАМА: е[СЕV]А – «Е», «Р» та «С» обернуті вліво, а «Л» повернута на 180°⁵¹. Аналогічні недоліки спостерігаємо у відтиску парафії Лютовиська Затварницького деканату (1838)⁵², Жовтанців Куликівського деканату (1872)⁵³ та ін.

Подекуди в українোмовних написах трапляються латинські літери. Наприклад, у відбитку матриці парафії Дубровиця Ярославського деканату (1799) у титулі храму «С:М: ПАРАСКЕВИ» замість «В» фігурує латинське «V»; у печатці Рогізно Яворівського деканату (1799) у назві парафії «РОГОЗЕНСКОЙ» на місці букви «З» стоїть «Z»; у штемпелі Дев'ятира Потелицького деканату (1892) для позначення «З» використано латинське «S»: «ДСІЄВІЄН[]ЫЦКОЙ».

В окремих випадках літери в легенді мали й різні технічні показники, що вказує на невисокий рівень гравіювальних робіт (недостатнє місце для напису, ущільнення або розтягнення частини тексту⁵⁴). Букви різьбили нахиленими в різні сторони, неоднакової величини та ширини (печатки парафій Городище Мокрянського деканату⁵⁵ (1885), Волосянка Велика Старосамбірського деканату (1885), Волча Долішня Старосольського деканату (1878), Угерці Мінеральні Ліського деканату (1895).

Наведені приклади, все ж, не були масовим явищем у церковній сфрагістиці досліджуваного періоду. Вони засвідчували передовсім низький фаховий рівень майстра, котрий виготовляв матриці.

Розташування написів та обідків. У розміщенні написів виділяються три основні підходи: 1) довкола сюжетного зображення; 2) на всій площині штемпеля (у разі відсутності малюнку); 3) поєднання перших двох видів – легенда обрамлювала зображення і продовжувалась у центрі печатки, поряд із малюнком.

Переважав перший тип розташування написів – по колу (чи овалу), довкола сюжетного зображення. Збільшого легенди розпочиналися у верхній частині печатки і тягнулися справа наліво⁵⁶. Однак знаходимо й відтиски, де текст бере початок знизу та йде через верх за годинниковою стрілкою⁵⁷, а також комбіновані варіанти: частина напису бере початок збоку та розгортається зліва направо (верхньою половиною печатки), а інша – зліва направо (нижньою половиною)⁵⁸.

Досить рідко користувалися штемпелями, в яких напис розташовувався по колу в два ряди (штемпелі Перемиського катедрального храму (1902) та парафії Радимно Перемиського деканату (1899)).

У разі відсутності малюнка текст займав центральну частину матриці⁵⁹. Наприклад: по колу – РУСКИЙ УРЯДЪ ПАРОХІАЛЬНЫЙ, у центрі одним рядком – вЪ КУЛИЧКОВѣ; по колу – ПЕЧАТЬ УРЯДА ПРИХ. РУССКОМЪ, у центрі одним рядком – ВЪ УСТЮ; по колу – ГР. КАТ. УРЯДЪ вЪ ВАЦОВИЧАХ – посередині – ПАРОХІАЛЬНЫЙ⁶⁰. В окремих випадках легенда подавалася довкола сюжетного зображення і частково в його площині⁶¹, що пояснюється браком місця для усього напису. У нових печатках це робилося свідомо – для заповнення простору біля малюнка. Така варіативність у розміщенні легенд вказує на відсутність чітко визначених стандартів, гравіювання штемпелів.

Обідки. Парафіяльні уряди, як правило, використовували печатки, легенди яких були оточені двома (деколи – трьома чи чотирма) обідками, або невідділені від сюжетного зображення⁶². У незначній кількості штемпелів існував внутрішній обідок, перерваний внизу⁶³ або вгорі⁶⁴ малюнком.

При виконанні обідків застосовувалися різні підходи. В одних випадках вони представлені у вигляді лінії⁶⁵, в інших – у формі послідовно розміщених крапочок⁶⁶, а інколи – як стрічка з геометричним чи рослинним орнаментом⁶⁷.

Нетрадиційне оформлення зовнішніх обідків штемпеля характерне для парафій Сянік Сяніцького деканату (1885), Фельштин Старосольського деканату (1885), Самбір Самбірського деканату (1890), Немирів Любачівського деканату (1889), Багновате Височанського деканату (1899), Чирна Мушинського деканату (1904), Бірча Бірчанського деканату (1908). Тут печатки опрацьовано в декоративний орнамент, який виступав назовні фігурними краями. Така складна модель засвідчує про зростання мистецького оформлення парафіяльних матриць.

Між словами або між початком та кінцем напису гравери час-

то вводили роздільники у вигляді крапки, двокрапки, хрестика (різних форм і конфігурацій), зірочки, розетки та різноманітні рослинні орнаменти⁶⁸.

Греко-католицька парафіяльна сфрагістика в Галичині наприкінці XVIII ст., як і в інших європейських країнах, послугувалася переважно національною мовою. Політика освіченого абсолютизму також сприяла впровадженню української як основної мови написів церковних матриць.

Протягом досліджуваного періоду сталися зміни у мові леґенд: українська, домінуючи над латинською та польською, поступово повністю витіснила їх і стала єдиною «офіційною» мовою греко-католицької сфрагістики в Перемиській єпархії. Національне відродження краю спричинилося до того, що наприкінці XIX ст. майже 90 % парафіяльних печаток були українськомовними. Натомість латинська і польська мови відігравали другорядну роль. Зазнав певної еволюції і зміст написів. Фіксування конфесійної належності храму засвідчувало ріст національного самоусвідомлення українців Галичини.

Леґенди печаток виконувалися двома способами – друкованим шрифтом та скорописом. Упродовж XIX ст. осучаснювалися технічні параметри шрифтів, модернізувався правопис, з метою раціонального використання площі штемпеля вводилися різні скорочення. Незважаючи на часткову уніфікацію написів та підвищення рівня граверних послуг, не завжди вдавалося уникнути текстових помилок, що вказує на непрофесійний підхід до виготовлення матриць.

1. Окремі спроби опрацювання парафіяльних печаток здійснювалися в кінці XIX – першій половині XX ст. З.Стшетельською-Гринберговою (у студіях з історії Старосамбірщини), Н.Грамадою (на прикладі Буковини) (*Strzetelska Grynbergowa Z. Staromiejskie: ziemia i ludnoжH. – Lw.; Чw: Z drukarni E. Winiarza, 1899. – VIII + 678 s. + 9 il.; GrimadS N. Vechile peceti bisericevти bucovinene. – Cerniuti: Tiparul Glasul Bucovinei, 1939. – 88 p. + 21 tab.*), а в 90-х рр. XX ст. – Л.Довганом (Станіславівська єпархія), В.Перкуном (Правобережна Україна) та І.Си-

тим (Чернігівщина) (Довган Л. Застосування печаток у церковному адмініструванні Галичини в ХІХ столітті // Вісник Прикарпатського університету. Історія. – Івано-Франківськ: Плай, 1998. – Вип. 1. – С. 174–180; Перкун В. ...І печаткою стверджую. З історії печаток католицької церкви на Правобережній Україні (кінець ХVІІІ–ХХ ст.). – К., 2002. – 127 с.; Його ж. Церковна сфрагістика Правобережної України (1793–1917 рр.): Автореф. дис... канд. істор. наук / НАНУ, Ін-т історії України. – К., 2002. – 21 с.; Ситий І. Церковна старовина. – Чернігів: Б. в., 2001. – 54 с.).

2. Не мали написів тільки два штемпеля парафій Самбір Самбірського деканату (1798) та Міротин Канчуцького деканату (1885).

3. Szymafski J. Nauki pomocnicze historii. – Wydanie nowe przejrzone i zmienione. – Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2001. – S. 616.

4. Слово. – Львово, 1873. – Ч. 106. – С. 5.

5. До них, зокрема, належали штемпелі парафій Крехів (1885), Туринка (1804) Жовківського деканату, Журавиця Перемиського деканату (1889), Воля Цеклинська (1885), Гирова (1885), Дошниця (1799), Крамна (1802) Дуклянського деканату, Тарнава Добромильського деканату (1873) та ін.

6. Вони належали парафіям Ліски (1803) і Тудорковичі Варязького деканату (1885), Беньова Височанського деканату (1885), Болестрашичі Перемиського деканату (1821), Заміхів Порохницького деканату (179), Розсохи Старосольського деканату (1850), Ялин Сяницького деканату (1877).

7. Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі – ЦДАЛ України). – Ф. 146. – Оп. 20. – Спр. 2633. – Арк. 30; Спр. 1280. – Арк. 44.

8. Там же. – Ф. 159. – Оп. 9. – Спр. 3450. – Арк. 5.

9. На матрицях парафій Рететів Біцького деканату, Куликів Куликівського деканату, Устріки Горішні Затварницького деканату латиномовні написи з'явилися в середині ХІХ ст.

10. Тільки в Комарнянському деканаті латиномовні штемпелі переважали україномовні (відповідно 13 і 6 шт.).

11. Посвяти храмів фіксують у своїх легендах як давні печатки (парафії Деревня (1814), Василів Великий (1803), Угнів (1803) Угнів-

ського деканату), так і нові (Висоцько Ярославського деканату (1912), Коросниця Устрицького деканату (1906), Бандрів Устрицького деканату (1904) та ін.).

12. До винятків належать матриці парафіяльних комітетів у сс. Горбачі Горожанського деканату (1873) з написом на кшталт: «ПЕЧАТЬ КОМИТЕТА ПАРОХИАЛЬНОГО ВЪ ГОРБАЧИ» (ЦДІАЛ України. – Ф. 146. – Оп. 13. – Спр. 10392. – Арк. 76) та Розбір Круглий Порохницького деканату (1903), з легендою «Гр: Кат: Комитетъ парохіальный Розбожь округ. СР: КАТ: КОМИТЕТ ПАРАФИАЛНЫ РОЗВОРZ ОКРДГЪУ» (Там же. – Спр. 11268. – Арк. 8).

13. *Decretales summorum pontificum pro Regno Poloniae et Constitutiones synodorum provincialium et Dioecesanarum Regni ejusdem ad summam collectae, cum annotationibus, declarationibus, admonitionibus et additionibus ex historia, jure ecclesiastico universali, et jure civili regni.* – Poznaniae, 1869. – Р. 306.

14. Трапляються і винятки, як, наприклад, легенди печаток парафій Яструбичі Сокальського деканату (1885): «ПАРОХІІ ЯСТРЪБИЧИ», та Баранчичі Самбірського деканату (1899): «РУСКАЯ ПАРОХІЯ БАРАНЧИЧИ».

15. ЦДІАЛ України. – Ф. 146. – Оп. 20. – Спр. 1203. – Арк. 56; Оп. 13. – Спр. 8965. – Арк. 97; Спр. 8140. – Арк. 43; Оп. 20. – Спр. 493. – Арк. 32 зв.; Спр. 376. – Арк. 35; Спр. 435. – Арк. 27; Оп. 13. – Спр. 9530. – Арк. 117; Там же. – Оп. 20. – Спр. 1557. – Арк. 60.

16. «SIGILLUM: ECLESÍJ JASKMANICENSIS AC SIBDLISCENSIS» (ЦДІАЛ України. – Ф. 146. – Оп. 13. – Спр. 8560. – Арк. 65); «ПЕЧАТЬ ЦЕРКВИ еКСМАНИЧЪ и СЕЛИСКЪ» (Там же. – Спр. 8561. – Арк. 34).

17. ЦДІАЛ України. – Ф. 146. – Оп. 20. – Спр. 502. – Арк. 39.

18. «SIGILLUM ECCLESÍJ : CATHEDRALIS : R: G : PREMISL IENSIS»; «ПЕЧАТЬ ЦЕРКВИ КАФЕДР ПРИХОДСКОЙ ПЕРЕМЫШЛЬСКОЙ ОБР. ГР. КАФ.» (Archiwum Państwowe w Przemyslu (далі – АРР). – Z. 142. – Sygn. 4864. – St. 144).

19. Так, церква Ольшаниці в «Шематизмі» 1830 р. фігурує як філія парафії Стефкова Ліського деканату з титулом Успіння Пресвятої Богородиці, хоча ще 1804 р. вона була окремою парафією Різдва Пресвя-

тої Богородиці. «Специфікації» Ольшанецької парафії засвідчувалися парафіяльними, деканатськими та громадськими печатками (ЦДІАЛ України. – Ф. 159. – Оп. 9. – Спр. 2950. – Арк. 13–14).

20. Для прикладу, в с. Германовичі Нижанківського деканату вся церковна документація протягом 1879–1906 рр. завірялася штемпелем філії Станіславчик (ЦДІАЛ України. – Ф. 146. – Оп. 38. – Спр. 181. – Арк. 1). У парафії Зубків Сокальського деканату в 1885–1916 рр. парафіяльні акти священник опечатував філіальною матрицею Волиці Комарової (Там же. – Ф. 146 – Оп. 20. – Спр. 417. – Арк. 40 зв.). У с. Тісна Балигородського деканату 1885–1906 рр. на документах фігурує печатка філії Должиці (Там же. – Ф. 146. – Оп. 20. – Спр. 1786. – Арк. 138, 140–144).

21. Парафіяльний уряд Радошиці Яслівського деканату з філією Ославця в 1854–1875 рр. використовував у церковному діловодстві, поряд із парафіальною, також ославицьку печатку (Національний музей у Львові, відділ рукописів і стародруків (далі – НМЛ). – РКЛ. 545. – Арк. 793, 755; ЦДІАЛ України. – Ф. 159. – Оп. 9. – Спр. 2952. – Арк. 2 зв.).

22. ЦДІАЛ України. – Ф. 146. – Оп. 13. – Спр. 8140. – Арк. 53; Спр. 10960. – Арк. 46; Оп. 20. – Спр. 1282. – Арк. 64; Спр. 1305. – Арк. 48; Спр. 2639. – Арк. 32 зв.; Спр. 1490. – Арк. 57; Спр. 1509. – Арк. 19.

23. АРР. – Z. 142. – Sygn. 5188. – S. 67; ЦДІАЛ України. – Ф. 159. – Оп. 9. – Спр. 1947. – Арк. 2.

24. АРР. – Z. 142. – Sygn. 3533. – S. 21; Sygn. 3534. – S. 22.

25. ЦДІАЛ України. – Ф. 146. – Оп. 13. – Спр. 10243. – Арк. 70; Спр. 11650. – Арк. 35; Спр. 9993. – Арк. 27; Спр. 9985. – Арк. 72; Спр. 9991. – Арк. 32; Спр. 10757. – Арк. 87; Спр. 10057. – Арк. 109; Спр. 10552. – Арк. 150; Спр. 10249. – Арк. 8; Ф. 146. – Оп. 20. – Спр. 448. – Арк. 35; Спр. 390. – Арк. 75; Спр. 1536. – Арк. 60; Спр. 1076. – Арк. 97.

26. ЦДІАЛ України. – Ф. 159. – Оп. 9. – Спр. 409. – Арк. 5 зв.; Спр. 1756. – Арк. 3; Спр. 1620. – Арк. 3; Там же. – Ф. 451. – Оп. 2. – Спр. 458. – Арк. 12; Там же. – Ф. 146. – Оп. 38. – Спр. 740. – Арк. 30; Там же. – Оп. 13. – Спр. 7989. – Арк. 57; Там же. – Ф. 146. – Оп. 20. – Спр. 490. – Арк. 24; Спр. 8934. – Арк. 8; Спр. 1220. – Арк. 44; Спр. 429. – Арк. 65 зв.; АРР. – Z. 142. – Sygn. 5394. – St. 433; Львівська наукова бібліотека

ім. В. Стефаніка НАН України, відділ рукописів (далі – ЛНБ, від. рукописів). – Ф. 179. – Спр. 15. – Арк. 252; Спр. 13. – Арк. 23.

27. Розвиток православної сфрагістики в підросійській Україні аналізує: Перкун В. Конфесійні печатки Правобережної України як топонімічне джерело (1795–1942 рр.) // Історико-географічні дослідження в Україні. – К.: Інститут історії України, 2001. – Ч. 5. – С. 264–269; Його ж. Печатки православних інституцій та духівництва // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. Зб. наук. пр. на пошану акад. В. А. Смолія. – К.: Інститут історії України, 2000. – Вип. 10. – Ч. 5. – Част. 1. – С. 159–165.

28. Російський уряд видав низку розпоряджень, що регламентували форму та зміст парафіяльної печатки. Тому більшість православних штемпелів є однотипними – з традиційним зображенням трибальної церкви або двоголового орла і практично ідентичними легендами (див.: Перкун В. Конфесійні печатки Правобережної України... – С. 267–268; Його ж. Печатки православних інституцій... – С. 160).

29. Наконечне було передмістям Яворова, тож «додаткова інформація» в легенді уточнювала його місцезрозташування (APP. – Z. 142. – Sygn. 5110. – S. 296).

30. ЦДІАЛ України. – Ф. 146. – Оп. 13. – Спр. 8861. – Арк. 106.

31. Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku (далі – MBLwS). – Z. 13. – Sygn. 188. – S. 2.

32. ЦДІАЛ України. – Ф. 146. – Оп. 38. – Спр. 8861. – Арк. 161.

33. Gumowski M., Haisig M., Mikucki S. Sfragistyka. – Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1960. – S. 163–164; Haisig M. Studia nad legendami pieczęci miejskiej. – Wrocław: B. w., 1953. – S. 69–73.

34. У штемпелях, що належали парафіям Лісковате Устрицького деканату (1894) та Синяві Сяніцького деканату (1895), дату подано обабіч німба Богородиці. Згідно з «Шематизмами», храм у Лісковатому реставровано 1884 р. – можливо, саме ця подія й зафіксована в парафіяльній печатці (див.: Схиматізмъ всего клира руско-католического епархіи Перемыской на годъ отъ рожд. Хр. 1885. – Перемышль: Тѣпо-мъ руского Собора Клироса Перемыского, 1885. – С. 264). Натомість відтиск парафії Синява Сяніцького деканату хронологічно засвідчує зміну посвяти храму та інсталяцію нового священика (Схиматізмъ

всього клира греко-католического епархії соединенихъ Перемыской, Самборской и Сяноцкой на годъ отъ рожд. Хр. 1886. – Перемышль: Түпомъ Собора Крылошанъ, 1886. – С. 255; Схиматисмъ всего клира руско-католического епархії соединенихъ Перемыской, Самборской и Сяноцкой на РЩкъ отъ Рожд. Хр. 1887. – Перемышль: Түпомъ Стан. Ферд. Пионткевича, 1887. – С. 248; Схиматисмъ всего клира руско-католического епархії соединенихъ Перемыской, Самборской и Сяноцкой на РЩкъ отъ Рожд. Хр. 1888. – Перемышль: Түпомъ Стан. Ферд. Пионткевича, 1888. – С. 207).

35. Літери легенди на печатці уніфіковані, текстова частина починається вгорі і йде по колу проти годинникової стрілки. Зміст легенд відрізняється тільки послідовністю слів у написі.

36. GrSmadS N. Vechile peceti bisericevti bucovinene... – Р. 33–88 і 21 tab.

37. Серед парафіяльних сфрагістичних пам'яток лише на 22 печатках легенди, виконані скорописом: Іздебки Бірчанського деканату (друга половина XIX ст.), Климківка (1879), Криве (1899) і Реґетів (1861) Біцького деканату, Шум'яч Височанського деканату (1885), Гаї (1885) та Кропивник Старий (1885) Дрогобицького деканату, Тарнава Вижня Затварницького деканату (1851), Близянка Короснянського деканату (1885), Бібрка Ліського деканату (1881), Новосілки (1885) і Райтаревичі (1894) Мостиського деканату, Королева Руська Мушинського деканату (1896), Полонна Ольховецького деканату (1885), дві печатки катедрального храму Перемишля (1864 і 1839), Радимно (1876) і Уйковичі Перемиського деканату (1885), Самбір Самбірського деканату (1878), Торки Сокальського деканату (1856), Добрівляни Судовишенського деканату (1865), Межиброди Сянницького деканату (1854). Найбільш характерними написами були: «ПЕЧАТЬ ЦЕРКОВНА КРОПИВНИК[А СТАРО]ГО» (ЦІАЛ України. – Ф. 146. – Оп. 20. – Спр. 1549. – Арк. 35); «ГР. К. Чинь Приходскій въ Гай[ах]ъ» (Там же. – Спр. 1509. – Арк. 19); «Печать церкви Кролевской» (Там же. – Ф. 146. – Оп. 13. – Спр. 8140. – Арк. 43); «Печать Самборского руского Прихода» (Там же. – Спр. 9991. – Арк. 32).

38. П'ять храмів – Корениця (1885), Теплиці (1799), Хотинець (1854), Молодич (1885), Висоцько (1885) – мали титул Різдва Пре-

святої Богородиці. Усі легенди україномовні, із зазначенням посвятки церкви, однакового шрифту, форми (круглі $d = 38$ мм). Ці відбитки не підпадають під поширений в той час у парафіяльній сфрагістиці канон богородичного сюжету. Парафії В'язівниця (1860), Добра (1864), Дубровиця (1799) Заліська Воля (1885), Кальників (1885), Лази (1913), Лежахів (1885), Маковисько (1885), Молодич (1869), М'якиш Новий (1885), Тучапи (філія Острів) (1885), Пискоровичі (1898), Ришкова Воля (1853), Цетуля (1798), Майдан Сінявський (1885) (останні три штемпелі за палеографією такі ж, як і попередні, однак підхід до виконання малюнка тут інший – в основі сюжету бачимо лише 2/3 постаті св. Архангела Михаїла, натомість в інших відтисках зображення багатопланове і всі фігури подані в повен зріст) мали храми з різними посвятками, проте написи в легендах їхніх печаток були практично однакові. Логічно припустити, що штемпелі цього типу виготовлялися на замовлення деканату наприкінці XVIII ст. в одному граверному центрі. Матриці парафій Монастир (1860), Ніновичі (1885), Синява (1898) також намагалися уподібнити до цього стилю, і все ж їхні розміри, шрифти і саме сюжетне зображення помітно відрізняються від більшості перелічених печаток Ярославського деканату. Вірогідно, їх гравіювали в інший період і в іншому місці. Подібні аналогії зустрічаємо в матрицях інших деканатів. Наприклад, парафія Грушова Мокрянського деканату з церквою Різдва Пресвятої Богородиці використовувала штемпель з 1798 р., цілком ідентичний печатці парафії Корениця Ярославського деканату (1885).

39. Так, в Угнівському деканаті частину печаток виготовляли централізовано (парафії Василів (1803), Угнів (1803), Хлівчани (1885)). Більшість штемпелів Куликівського деканату теж були уніфіковані (овальні, невеликих розмірів: 28×36 мм, україномовні, легенда розташовувалася між двома овальними обідками). У Дрогобицькому деканаті застосовувався інший підхід до зовнішнього оформлення церковних матриць – кругла форма ($d = 36\text{--}38$ мм), україномовні, внутрішній обідок перерваний угорі сюжетним зображенням. У Дуклянському деканаті печатки круглі ($d = 40\text{--}42$ мм), латиномовні, із зазначенням титулу храму, оточені двома зовнішніми обідками й од-

ним внутрішнім. У Яслиському деканаті давні печатки були овальними, розміром 30 x 36 мм, україномовними, з внутрішнім обідком, перерваним унизу сюжетним зображенням. Подібні тенденції простежуються майже в кожному деканаті й подекуди виявляються спільні регіональні риси. Таким чином, незважаючи на урядові розпорядження про уніфікацію форм і зовнішнього вигляду, парафіяльні печатки характеризувалися варіативністю.

40. ЦДІАЛ України. – Ф. 146. – Оп. 20. – Спр. 1818. – Арк. 35; Спр. 1501. – Арк. 26; Спр. 1586. – Арк. 41 зв.

41. Аналогічні підходи існували в церковній сфрагістиці інших регіонів України. Вони описані на прикладі римо-католицьких штемпелів Правобережжя: Перкун В. ...І печаткою стверджую. З історії печаток католицької церкви на Правобережній Україні (кінець XVIII–XX ст.). – К., 2002. – С. 18–19.

42. Характерно для відбитку матриці Дубровки Канчуцького деканату з 1799 р. (ЦДІАЛ України. – Ф. 159. – Оп. 9. – Спр. 1849. – Арк. 3).

43. Йдеться про печатку Куликова Куликівського деканату з 1887 р. (ЦДІАЛ України. – Ф. 146. – Оп. 20. – Спр. 436. – Арк. 11).

44. Перкун В. Особливості емблематичного ряду та легенд печаток парафіяльних костьолів Луцько-Житомирської та Кам'янецької дієцезій (1800 – 1916 рр.) // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. Зб. наук. праць та спогадів пам'яті відомого вченого-історика д-ра іст. наук Олени Станіславівни Компан. – К.: Інститут історії України НАН України, 2000. – Ч. 4. – Част. 1. – С. 162–164.

45. У слові «ECOLSIO» пропущено літеру «С» та замість «Е» подано «О» (ЦДІАЛ України. – Ф. 165. – Оп. 3. – Спр. 2920. – Арк. 35).

46. Було зроблено опечатку – написано «L» замість «J», внаслідок чого повністю змінилася назва: «PIECZEC PAROCII LALIN» (MB-LwS. – Z.13. – Sygn. 188. – S. 35).

47. Замість букви «С» викарбувано «Р» – «СОЛИНЪРКОЙ» (APP. – Z. 142. – Sygn. 5399. – S. 136).

48. В цьому випадку «В» замінено на «К» – «ОСТРОКСКОЙ» (ЦДІАЛ України. – Ф. 146. – Оп. 20. – Спр. 1266. – Арк. 36).

49. Можливо цей штемпель (належав до нового типу), був виготов-

лений із каучуку, і перша літера напису просто відлетіла. Так само позбувся частини легенди оригінальний штемпель парафії Руське Село Бірчанського деканату.

50. ЦДІАЛ України. – Ф. 159. – Оп. 9. – Спр. 1756. – Арк. 3; Ф. 146. – Оп. 13. – Спр. 9993. – Арк. 27; Оп. 20. – Спр. 1198. – Арк. 136; НМЛ. – РКЛ. 545. – Арк. 41.

51. Сkochиляс І. Парафіальні печатки Яслиського деканату Перемиської єпархії (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.) // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Дрогобич: Вимір, 2002. – Вип. 6. – С. 548.

52. ЦДІАЛ України. – Ф. 146. – Оп. 20. – Спр. 1518. – Арк. 31.

53. Там же. – Ф. 201. – Оп. 4а. – Спр. 49. – Арк. 116.

54. Технічні помилки зауважено на штемпелях парафій Вовче Жукотинського деканату (1885), Корениця Ярославського деканату (1885), Хотинець Ярославського деканату (1854) та ін.

55. ЦДІАЛ України. – Ф. 146. – Оп. 20. – Спр. 1518. – Арк. 33.

56. Ботелка Вижня (1885, 1899), Красне (1899), Кривка (1891), Лосинець (1886), Присліп (1885), Росохач (1885), Яблінка Вижня (1885) та Яблонів (1860) Височанського деканату.

57. Беньова (1885, 1899), Бориня (1885), Ботля (1885), Шум'яч (1885) Височанського деканату.

58. Така комбінована форма написів практикувалася у печатках парафій Постолів Ліського деканату (1899) (ЦДІАЛ України. – Ф. 146. – Оп. 20. – Спр. 1760. – Арк. 47), Деревня Жовківського деканату (1885) (Там же. – Спр. 395. – Арк. 30 зв.), Молошковичі Судововишенського деканату (1885) (Там же. – Спр. 1250. – Арк. 54), Тудорковичі Варязького деканату (1898) (Там же. – Оп. 13. – Спр. 11650. – Арк. 35), Дальова Яслиського деканату (1899) (Там же. – Оп. 20. – Спр. 1250. – Арк. 68), Шавне Яслиського деканату (1885) (Там же. – Оп. 20. – Спр. 1695. – Арк. 86) та ін.

59. Парафіальні відбитки сс. Королева Руська Мушинський деканат (1899) (ЦДІАЛ України. – Ф. 146. – Оп. 13. – Спр. 8141. – Арк. 9), Болестрашичі Перемиського деканату (1885) (Там же. – Оп. 20. – Спр. 1180. – Арк. 47), Далява Дрогобицького деканату (1910) (Там же. – Оп. 20. – Спр. 1528. – Арк. 61), Кавсько Дрогобицького деканату (1885) (Там же. – Оп. 20. – Спр. 1539. – Арк. 28) та ін.

60. ЦДІАЛ України. – Ф. 146. – Оп. 20. – Спр. 435. – Арк. 38; Спр. 2664. – Арк. 71; Спр. 1505. – Арк. 23 зв.

61. Таких відтисків віднайдено небагато. Зокрема, вони побутували в парафіях Жуків Любачівського деканату (1885) (ЦДІАЛ України. – Ф. 146. – Оп. 13. – Спр. 10960. – Арк. 46) – назва населеного пункту розміщена під зображенням; Висоцько Ярославського деканату (1912) (Там же. – Ф. 146. – Оп. 38. – Спр. 740. – Арк. 30) – під сюжетом розташовано частину титулу храму; Боляновичі Мостиського деканату (1911) (Там же. – Ф. 146. – Оп. 38. – Спр. 276. – Арк. 49) – посвята вписана над малюнком; Руське Село Бірчанського деканату (1896) – внизу штемпеля назва парафії (Там же. – Ф. 146. – Оп. 13. – Спр. 10775. – Арк. 54.), Климівка Біцького деканату (1879) – посвята храму подана довкола малюнка (Там же. – Ф. 146. – Оп. 13. – Спр. 8286. – Арк. 93); Тилява Дуклянського деканату (1798) (АРР. – Z. 142. – Sygn. 3534. – S. 281) – у цьому випадку закінчення назви населеного пункту додатково вписано вгорі печатки і відокремлено від сюжетного зображення лінією.

62. Мова йде про печатки парафій Беньова (1885), Лосинець (1897), Шум'яч (1885), Яблінка Вижня (1885, 1902), Яблонів Височанського деканату та Волча Долішня (1901), Ракова (1885), Стара Сіль (1885), Фельштин (1885) Старосольського деканату.

63. Характерними прикладами є відтиски парафій Бориня Височанського деканату (1885), Воля Мигова (1885), Завадка Риманівська (1805), Команьча (1875), Королик Волоський (1804), Липовець (1804), Манів (1885), Прелуки (1805) Яслиського деканату та ін.

64. Цей підхід застосовано в матрицях парафій Дрогобицького деканату: Болохівці (1798), Білич (1885), Вацевичі (1892), Вороблевиці (1798), Губичі (1798), Добрівляни (1798), Довге (1885), Дрогобич (1798), Кропивник Новий (1849), Летня (1873) та ін.

65. Лінійний вигляд обідків простежується на штемпелях парафій Беньова (1885, 1899), Бориня (1885), Ботля (1885), Ботелка Вижня (1885, 1899), Красне (1899), Кривка (1891), Лосинець (1897), Присліп (1885), Росохач (1899), Шум'яч (1885), Яблінка Вижня (1885, 1902) та Яблонів Височанського деканату та ін.

66. Це печатки парафій: Гнила (1899), Гусне (1885), Ільник (1852),

Комарники (1853), Либохора (1890), Лосинець (1885), Росохач (1885), Яблінка Нижня (1804), Висоцьке Вижнє (1803), Турка (1804) Височанського деканату тощо.

67. Обідки різних форм та конфігурацій мають геометричний чи рослинний орнамент. Трапляються на відтисках печаток Бенькової Вишні Комарнянського деканату (1899) (зовнішній рослинний), Лупкова Яслиського деканату (1804) (внутрішній рослинний), Яселя Яслиського деканату (1885) (внутрішній рослинний), Поляни Дуляклянського деканату (1878) (внутрішній і зовнішній геометричної форми).

68. Звичайно, перед легендою поміщали знак хреста, який водночас слугував роздільником між словами. Наприклад, у печатках Дальови Яслиського деканату (ЦДІАЛ України. – Ф. 146. – Оп. 20. – Спр. 1695. – Арк. 86) та Щавного Яслиського деканату (Там же. – Спр. 1812. – Арк. 57) назва парафії відділена від основного тексту двома хрестиками. У штемпелі Маніва Яслиського деканату напис розпочинався із розділового знака – хрестика (Там же. – Оп. 50. – Спр. 2349. – Арк. 96). Подібний дизайн матриць Смільника Яслиського деканату (Там же. – Ф. 146. – Оп. 20. – Спр. 1777. – Арк. 48 зв., 67) та Ракова Старосольського деканату (Там же. – Ф. 146. – Оп. 20. – Спр. 1585. – Арк. 52 зв.) тощо.

Irina Skochilyas

**GENEALOGY OF LEGENDS OF PEREMISKA EPARCHY
SIGNETS. (END OF XVIII – BEGINNING OF XX CENTURY)
On the basis of archives and historiographic sources the parafialni signets of Peremiska eparchy are being researched.**